

Demosthenes, *Om freden* (5), paragraf 21

af Simon Laursen

Det relevante håndskriftmateriale til Demosthenes' filippiske taler består, derom er alle enige, grundlæggende af fire håndskrifter, S (Paris. gr. 2934), A (Monac. gr. 485), F (Marc. gr. 416) og Y (Paris. gr. 2935). Alle er temmelig gamle, fra 900-tallet, S sandsynligvis det ældste.¹ F og Y står hinanden meget nær, men ellers er overleveringen tredelt – S, A og FY står alene og sammen i næsten samme forhold. Det er *ikke* sådan, at AFY står hinanden nærmere, end AS og SFY gør, og man kan derfor ikke, som det ofte sker, tale om en 'vulgata', AFY, som S står i modsætning til, og man kan da slet ikke tale om, at S systematisk skulle give bedre læsemåder end A og FY.²

Giorgio Pasquali insisterer i sit hovedværk om overleveringshistorie på, at det ikke giver mening at regne med en archetypus, når tekstens hovedkilder er så gamle. Der er simpelthen ikke tid.³ De tre manuskripter (FY taget som ét) udviser også en mængde særpræg, der taler imod.⁴ Men der er en enkelt passage i talen *Om freden*, Περὶ εἰρήνης,

-
1. Den bedste oversigt over overleveringen af Demosthenes' taler er Raphael Sealey, *Demosthenes and his Time. A Study in Defeat*, Oxford 1993, ss. 221ff., App. 1: The Transmission of the Demosthenic Corpus. – I denne artikel spiller det ingen rolle, at A er overvejende defekt indtil 4.28; det er derimod vigtigt, at Y er defekt indtil 7.19 (dvs., en senere hånd har tilføjet teksten forud – men den spiller ingen selvstændig rolle i tekstkonstitueringen).
 2. Jeg vover disse absolutte udsagn på baggrund af bl.a. statistiske studier, jeg har udført over de sidste par år, og som jeg regner med at kunne offentliggøre fuldt udfoldede på et senere tidspunkt. Imod den konsensus, der overvurderer S, er kun Hartmut Erbse, *Die Textüberlieferung der antiken Literatur und der Bibel*, Zürich 1961, ss. 262ff. trådt frem i nyere tid; Erbses elev Dieter Irmer gennemførte en fyldigere argumentation i sin dissertation, *Zum Primat des Codex S in der Demostheneskritik*, diss. Hamburg 1961 (ikke en let bog at få fat på; interesserede kan få en pdf-version af mig) og i nogle senere publikationer. De har ikke haft stor succes med deres synspunkt; skønt M.R. Dilts, den seneste Oxford-udgiver af Demosthenes, i sin praefatio til bd. 1 (udk. 2002) skriver, at "it is important to consider differences between S and AFY on a case by case basis" (s. xvi), gør han det ikke: der er tale om den samme tankeløse underkastelse under S's læsemåde, som udgiverne har fulgt nu i over 150 år. Desværre er det ikke den eneste grund til at advare mod at anvende Dilts' udgave. Den bedste udgave af Demosthenes' filippiske taler forbliver Karl Fuhrs Teubner-udgave fra 1914.
 3. Giorgio Pasquali, *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze 1952 (repr. 1974), s. 271: "ogni famiglia [repr. ved A, F og S her] ha almeno un rappresentante non posteriore al X secolo; l'archetipo medievale, per ovvie ragioni di storia della cultura, non potrebbe essere anteriore al IX: come mai in un secolo tante varianti e così complicate?"
 4. Frem for alt er rækkefølgen i S (1 – 4, 8, 7, 5, 6, 9 – 11) en anden end i A og FY (1 – 11; Dilts kolporterer s. x stadig den tanke, at A viser rækkefølgen 11 – 10, men det er ikke sandt), men der er også problemer med de stikhometriske angivelser i håndskrifterne.

par. 21, der er vigtig i denne sammenhæng, fordi det er den eneste passage, hvor alle tre overleveringsstrengene synes at udvise samme, mekanisk fejlagtige tekst, hvad der kunne antyde, at de tre strengene har en fælles forfader, en archetypus.⁵

Passagen lyder i håndskrifterne:

²⁰ ἴστε γὰρ δήπου τοῦτο ὅτι νῦν Θηβαῖοι καὶ Φίλιππος καὶ Θετταλοί, οὐχὶ τὰ αὐτὰ ἕκαστοι μάλιστα ἐσπουδακότες, τὰ αὐτὰ πάντες ἔπραξαν· οἷον Θηβαῖοι τὸν μὲν Φίλιππον παρελθεῖν καὶ λαβεῖν τὰς παρόδους οὐκ ἠδύναντο κωλύσαι, οὐδέ γε τῶν αὐτοῖς πεπονημένων ὑστατον ἐλθόντα τὴν δόξαν ἔχειν.²¹ νυνὶ γὰρ Θηβαίοις πρὸς μὲν τὸ τὴν χώραν κεκομίσθαι κάλλιστα πέπρακται, πρὸς δὲ τιμὴν καὶ δόξαν αἴσχιστα. εἰ γὰρ μὴ παρήλθε Φίλιππος, οὐδὲν ἂν αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι. ταῦτα δ' οὐκ ἠβούλοντο, ἀλλὰ τῷ τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κορώνειαν λαβεῖν ἐπιθυμεῖν, μὴ δύνασθαι δέ, πάντα ταῦτα ὑπέμειναν.

μάλιστα ἕκαστοι F – ἔχειν καὶ ante κεκομίσθαι F – κάλλιστα πέπρακται AF, πέπρακταί τι S – ταῦτα πάντα F

²⁰ I ved jo nok, at nu har Theben, Filip og thessalerne nøje koordineret deres aktioner, men uden at ville opnå de samme mål. Theben kunne ikke forhindre Filip i at komme igennem og erobre passagen, og ikke engang forhindre, at han fik æren for alt det, de selv havde arbejdet så hårdt for – selvom han kom sidst ind i operationerne.²¹ Nu har Theben nok fået et fint resultat med hensyn til deres territorium – men den respekt, de får, deres omdømme, har lidt ubodelig skade. For var Filip ikke kommet igennem, ville det/der have forekommet dem at være intet. Det var ikke, hvad de ønskede sig; men på grund af deres mangel på styrke og store behov for at erobre Orkhomenos og Koroneia fandt de sig i det.

Det ses for det første tydeligt, at F indtager et særstandpunkt i forhold til AS med ordstilling i to tilfælde og tilføjet materiale i ét. A og F danner altså ikke en fælles front mod S; i de tre tilfælde danner derimod AS front mod F og må foretrakkes. I valget af læsemåde ved *κάλλιστα πέπρακται* vs. *πέπρακταί τι* gælder på samme måde, at AF bør have forrang, og det ændrer ikke ved dette faktum, at en papyrus, POxy 1810 (ca. 100

5. Engelbert Drerup har i sin *Antike Demosthenesausgaben*, Philologus Suppl. VII (1899) s. 533ff. vist, at de filippiske taler altid optræder som gruppe i forhold til de øvrige taler. Man kan derfor ikke med sikkerhed sige, at de har samme archetypus som resten af talerne. I hvert fald i et vist omfang er retstalerne overleveret derimod én; tale 32 er overleveret fragmentarisk. Se også Pasquali loc. cit.

evt.), støtter S i denne sammenhæng,⁶ siden det er et veletableret faktum, at ingen papyrus, heller ikke POxy 1810, kan siges at repræsentere nogen middelalderlig familie – den antikke overlevering er *fuldkommen* åben.⁷ Siden A og F har samme tekst mod det tredje tekstvidne, S, må det antages, at AF har den korrekte tekst, medmindre den er uforståelig. Men S's tekst er ikke alene sværere at forstå end AF's; S's tekst forudsætter et ejendommeligt betydningsskred, en art *zeugma*, en stilfigur, Demosthenes ellers ikke bruger.⁸ I udtrykket *πέπρακται τι* betyder *πέπρακται* 'der er opnået/udrettet noget', mens adverbiet *αἰσχιστα* kræver, at *πέπρακται* skal betyde noget med, hvordan thebanerne har klareret sig ('det er gået meget dårligt'). Sprogligt er S's læsemåde altså vanskeligere end AF's og den er mindre demosthenisk – og når dertil kommer, at den er dårligere belagt, burde valget af AF's tekst være let. På den anden side er S's tekst værd at lægge mærke til: den er næppe en mekanisk fejl. Nogen har skrevet sådan med vilje, og det er sket før 100 evt. – varianten er meget gammel.

Men det springende punkt er ordene *οὐδὲν ἂν αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι*. Dels er der en ret voldsom hiat mellem *ἐδόκει* og *εἶναι*, dels er selve udtrykket meningsløst, som det står – og altså står i alle håndskrifter. Problemet er gammelt; allerede Hieronymus Wolf så det i 1572. Det er søgt løst eller bortforklaret utallige gange siden. Johan Jacob Reiskes forslag fra 1770'erne, *οὐδὲν ἂν αὐτοῖς ἐδόκει <πλέον> εἶναι*, er et af de mere succesrige (det nævnes endda endnu i Dilts' apparat); men f.eks. Fr. Blass holdt i sin Teubnerudgave fra 1903 fast i manuskripterens læsemåde (med en ændring til *δοκεῖ* foreslået af H. Sauppe) – selvom han i sin kommentar (Leipzig 1886) havde ment, stedet var 'verdorben'.

-
6. Dilts angiver i sit apparat, at POxy 1810 ikke bidrager til fastlæggelsen af denne læsemåde. Jeg har ikke selv set papyrus, men hvis A.S. Hunts udgave i *The Oxyrhynchus Papyri* XV (1922) s. 208 er korrekt, har POxy 1810 med sikkerhed skrevet som S. Jeg føler intet behov for at betvivle A.S. Hunts evner som papyrolog.
 7. Det har stået klart meget længe – Drerup ved det allerede (op. cit. ss. 542-43), det gentages ofte af udgiverne, f. eks. af Adam Bülow-Jacobsen, udgiver af POxy 3435 i 1984 (vol. 49, s. 17). Det var også Bernhard Hausmanns konklusion i hans diss. fra Leipzig 1921, *Demosthenis fragmenta in papyris et membranis servata*, genudg. i Firenze i 1978 som bd. 4 af *Papyrologica Florentina*. Pasquali, op. cit. ss. 283ff. bygger meget på Hausmann. Det kan være grunden til, at dissertationen blev genoptrykt i Firenze; den er på mange måder forældet. Men den er stadig nyttig, som vi skal se.
 8. Man søger den forgæves i Gilberte Ronnet, *Étude sur le style de Démosthène*, Paris 1951, og der er kun en meget kort reference i Rehdantz/Blass, *Demosthenes neun philippische Reden, Zweites Heft, II Abteilung, Indices*, Leipzig 1886 (4. udg.), s. 39.

Ifølge G. H. Schaefers kommentar mente Athanase Auger, den franske oversætter af Demosthenes, at man burde tilføje eller i det mindste underforstå *πεπραγμένον*.⁹ Dette forslag indebærer det samme betydningsskred, som man kan se imellem *πέπρακται τι* og *αἴσχιστα (πέπρακται)* i S. Det kan ikke udelukkes, ja, det forekommer mig sandsynligt, at forklaringen på ændringen i S til *πέπρακται τι* er, at den udgiver, der står bag S's og POxy 1810's tekst, har tænkt i samme baner som Auger, bare lidt mere radikalt. Han har ændret til *πέπρακται τι* for at foregribe problemet med *οὐδὲν ἂν αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι* – i S har *πέπρακται* allerede haft den betydning, der skal underforstås til *ἐδόκει εἶναι*; *τι* så at sige foregriber *οὐδὲν*. Det er ikke dårligt tænkt og bekræfter, at der står en bevidst udgiver bag teksten i S; og vel at mærke en udgiver, der var aktiv (længe!) før 100 evt. Men deraf følger, at læsemåden *οὐδὲν ἂν αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι* (eller noget meget lignende) allerede forelå på det tidspunkt, og at den blev opfattet som problematisk.

Der findes en anden papyrus, POxy 460, der også rummer den problematiske passage. Men her er teksten en helt anden. Ifølge udgiverne, Grenfell and Hunt, skal POxy 460 dateres til ca. 200 evt., og de giver teksten som følger:¹⁰

πε]πρα
 [κται προς δε τιμη]ν κα[ι
 [δοξαν αισ]χιστα ει γαρ
 [μη παρηλθ]ε Φιλιππος
 [ουδεν αν α]υτοις κερ 5
 [δος ην ταυτα] δ [ο]υκ εβου

Suppleringen, de to udgivere foreslår, er temmelig givet korrekt – sådan at forstå, at det er, hvad der engang stod i papyrus. Isoleret set giver teksten glimrende mening: 'For hvis ikke Filip var kommet igennem, havde de ingen fordel fået.' Man hører næsten det

9. *Apparatus criticus et exegeticus ad Demosthenem ...* Tomus I, Londini 1824, s. 398: "Videtur addendum vel saltem subaudiendum *πεπραγμένον*, nihil ipsis videretur actum fuisse Auger"; jeg har desværre ikke selv set Augers udgave, hvad der er problematisk netop her, fordi det fremgår af Irmer (op. cit. s. 10), at Auger faktisk kendte S, men kun brugte det sporadisk.

10. *The Oxyrhynchus Papyri* III, 1903, s. 116; jeg har desværre ikke selv set papyrus.

lettelsens suk, der gennemstrømmede Demosthenes-udgiverne med udgivelsen af papyrus; siden har de stort set alle fulgt denne tekst.¹¹

Hvis POxy 460 har den rigtige tekst, er det desværre ikke gjort dermed. Der opstår nemlig et andet problem, der ikke er blevet diskuteret før: hvad er det egentlig, sætningen begrundet? Som den står nu, begrundet den, at thebanerne har klaret det fint med at udvide deres territorium, og dårligt med at pleje deres image. Men det uheldige omdømme kan ikke *begrundes* med, at de fik en fordel ved Filips gennembrud, det kan kun *undskyldes* dermed; sætningen kan kun forklare, hvorfor thebanerne *finder* sig i den dårlige omtale. Nu kan der naturligvis være tale om en kortfattet måde at sige netop det på: 'Thebanerne har vundet territorium men tabt prestige, (og det finder de sig i) fordi de ikke havde fået nogen fordel uden et gennembrud (der giver tabt prestige)'. Men det er nu en *meget* komprimeret måde at forklare sig på.

Faktisk kan man undvære sætningen, uden at man mister ret meget, om overhovedet noget:

²¹ Nu har Theben nok fået et fint resultat med hensyn til deres territorium – men den respekt, de får, deres omdømme, har lidt ubodelig skade. Det var ikke, hvad de ønskede sig; men på grund af deres mangel på styrke og store behov for at erobre Orkhomenos og Koroneia fandt de sig i det.

Det giver god mening og god sammenhæng. Men den sidste sætning lægger netop op til en undskyldning – thebanerne fandt sig i, at Filip kom igennem, fordi de ellers ingen fordel havde opnået. Så man kan eventuelt indsætte den problematiske sætning til sidst, så man får følgende græske tekst og oversættelse:

11. Den gamle Oxford-udgiver (1903), S.H. Butcher, skriver ganske vist *κέρδος εἶναι* for *κέρδος ἦν*, hvad der dels ikke rigtig er plads til, dels ikke er til at forklare syntaktisk. Hausmann, op. cit., s. 43-44 er begejstret for den nye læsemåde; han mener, at *ἔδοκει εἶναι* er en glosse, der er trængt ind i teksten (og altså må have fortrængt *κέρδος ἦν*). Hausmann er den eneste, der har haft øje for det problem, og det tjener ham til ære, men hans løsning er tvivlsom. Hvorfor skulle en glossator kommentere på realismen i thebanernes opfattelse, og hvorfor har ordene – meningsløse, som de er – fortrængt *κέρδος* i hele *overleveringen*? Problemet består: hvor kommer *ἔδοκει εἶναι* fra?

²⁰ ἴστε γὰρ δήπου τοῦτο ὅτι νῦν Θηβαῖοι καὶ Φίλιππος καὶ Θετταλοί, οὐχὶ τὰ αὐτὰ ἕκαστοι μάλιστα ἐσπουδακότες, τὰ αὐτὰ πάντες ἔπραξαν· οἷον Θηβαῖοι τὸν μὲν Φίλιππον παρελθεῖν καὶ λαβεῖν τὰς παρόδους οὐκ ἠδύναντο κωλύσαι, οὐδέ γε τῶν αὐτοῖς πεπονημένων ὕστατον ἐλθόντα τὴν δόξαν ἔχουν.²¹ νυνὶ γὰρ Θηβαίοις πρὸς μὲν τὸ τὴν χώραν κεκομίσθαι κάλλιστα πέπρακται, πρὸς δὲ τιμὴν καὶ δόξαν αἴσχιστα. ταῦτα δ' οὐκ ἠβούλουτο, ἀλλὰ τῷ τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κορώνειαν λαβεῖν ἐπιθυμεῖν, μὴ δύνασθαι δέ, πάντα ταῦτα ὑπέμειναν. εἰ γὰρ μὴ παρήλθε Φίλιππος, οὐδὲν ἂν αὐτοῖς κέρδος ἦν.

μάλιστα ἕκαστοι F – ἔχουν καὶ ante κεκομίσθαι F – κάλλιστα πέπρακται AF, πέπρακταί τι S – ταῦτα πάντα F – εἰ γὰρ μὴ κτλ. inter αἴσχιστα et ταῦτα SAF: huc transposui – κέρδος ἦν POxy 460 (κέρ|δος ἦν]): ἐδόκει εἶναι SAF: ἐδόκει <πλέον> εἶναι Reiske.

²⁰ I ved jo nok, at nu har Theben, Filip og thessaljerne nøje koordineret deres aktioner, men uden at ville opnå de samme mål. Theben kunne ikke forhindre Filip i at komme igennem og erobre passagen, og ikke engang forhindre, at han fik æren for alt det, de selv havde arbejdet så hårdt for – selvom han kom sidst ind i operationerne.²¹ Nu har Theben nok fået et fint resultat med hensyn til deres territorium – men den respekt, de får, deres omdømme, har lidt ubodelig skade. Det var ikke, hvad de ønskede sig; men på grund af deres mangel på styrke og store behov for at erobre Orkhomenos og Koroneia fandt de sig i det. For var Filip ikke kommet igennem, havde de intet opnået.

Sådan kan man konstituere teksten, hvis man ønsker at bevare POxy 460's læsemåde. Jeg har været, og er, meget fristet af at gå sådan til værks. Men jeg er ikke sikker på, at det er tilrådeligt. Det, der står i POxy 460, er banalt, ja, som nævnt direkte overflødig – og det er desuden nødvendigt at flytte sætningen. Dertil kommer, at teksten allerede var korrump i antikken, hvis fortolkningen af *πέπρακταί τι* i S/POxy 1810 er acceptabel. Havde POxy 460's tekst foreligget for S-overleveringens stamfader, havde han næppe ændret noget. Det er derfor mindst lige så sandsynligt, at også POxy 460's tekst er en konjektur – som konjekturen i S/POxy 1810 ikke en dårlig en, men heller ikke nok til at løse problemet. I så fald er det eneste sikre resultat af denne undersøgelse, at der allerede i antikken, senest omkring 100 evt., var noget alvorligt galt med 5.21.

For det første bortfalder derved den mulighed, at 5.21 kan bruges som indicium for en archetypus.¹² Overleveringen skal behandles som åben, og majoritetsprincippet, som det blev anvendt ovenfor (S vs. AF osv.), kan ikke begrundes mekanisk – men nok metodisk; der er ikke en mellemstation i overleveringen, der skal rekonstrueres, før vi kan tage stilling til, om den middelalderlige overlevering er i orden. Pasqualis benægtelse af muligheden for en archetypus finder støtte i fraværet af signifikante forbindelsesfejl i middelalderen.

Men hvor gammelt er korrupetelet, og hvad skal man gøre, hvis man ikke anerkender de forskellige konjekturen? I og med, at det mest sandsynlige sted, en så udbredt fejl kan være opstået (nu en archetypus er udelukket), er i den oprindelige *release* – hvordan den så har set ud¹³ – er der to muligheder.

Enten antager man, at sætningen er resterne af en oprindelig marginal tilføjelse, der meget vel kan have været længere og mere meningsfuld, end den er nu, og kan have været skrevet af såvel Demosthenes selv som en senere ejer af den bogrulle eller den vokstavle, der indeholdt teksten – og sletter den, fordi man mener, den ikke hører til.¹⁴ Skaden er lille, som vi har set: teksten klarer sig sådan set bedre uden denne sætning.

Eller man antager, at teksten sådan set har været uforståelig allerede fra starten. I så fald må man gøre op med sig selv, hvad det egentlig er, man udgiver – om det er Demosthenes' tanker, eller det er Demosthenes' tekst. Hvis det er Demosthenes' tekst, skal den blive stående i sin fejlagtighed. Ved sin fødsel (fremkomst for offentligheden) så teksten sådan ud, og det er ikke udgiveres opgave at fjerne modernmærker fra den

12. Drerup, op. cit. 544, taler om archetyper helt tilbage i antikken. I antik sammenhæng må man imidlertid, som Pasquali, op. cit. 278, understreger, operere med *udgaver*, ikke archetyper ("concetto, nella tradizione antica, illegittimo"). Forsøget på at identificere kendte sådanne med vore håndskrifter er dog slået fuldkommen fejl.

13. Se Sealey, op. cit., ss. 228-29 for nogle muligheder.

14. Der er mange ord rundt omkring i Demosthenes' filippiske taler, der meget vel kan være marginale tilføjelser; men de er også temmelig vanskelige at bevise som sådan. I den fjerde filippiske tale (10), par. 16 står der dog en opremsning af konkrete steder, ting og indtægter, Filip kan være interesseret i – og så føjes til listen: *καὶ τόπου καὶ δόξης*. Jeg er ret sikker på, at disse ord er en marginal anvisning, enten af Demosthenes selv, der minder sig selv om, hvad han skal huske at have med – både sted og den prestige, der knytter sig til stedet – eller af en læser, der minder sig selv om, hvordan listens indhold skal forstås. Den fjerde filippiske tale er efter min opfattelse ikke en virkelig tale, men, som allerede Fr. Blass mente, en samling af forskellige stykker, der er løseligt knyttede sammen til noget, der minder om en tale (se Fr. Blass, *Die attische Beredsamkeit*, 3, 1: *Demosthenes*, 2. udg. Leipzig 1893, ss. 384ff.) Netop i en sådan tekst ville man vente sig den slags ufærdigheder. Blass' synspunkt har dog ikke fundet mange tilhængere. Men det er en anden diskussion – *ἄλλος λόγος*.

tekst, forfatteren efterlod, uanset hvor grimme de er, dvs. at skaffe mening for enhver pris. Det meningsløse findes også.

sl@ribekatedralskole.dk